

Csata Zsombor¹

A társadalmi tőke vizsgálata a kisebbségi magyarok körében

Kivonat

Ebben az elemzésben a társadalmi tőke kisebbségi nézőpontú konceptualizálására, operacionalizálására és mérésére tettünk kísérletet – annak strukturális (kapcsolati) és kognitív (bizalom) dimenzióján keresztül. Egy átfogó kérdőíves kutatás eredményei alapján kijelenthető, hogy a Magyarország határain kívül élő magyarok körében az etnikai határokat átmetsző, „polgári” integráció korlátozottabban valósul meg, ehelyett inkább a párhuzamos, etnikailag és nyelviileg szegmentált társadalmak képe rajzolódik ki. Az etnikumközi kapcsolatok ritkábbak, ez abban is megmutatkozik, hogy magasabb a bizalmatlanság a többségi etnikum tagjaival szemben. Erőforrás-szemléleti logikában kijelenthető tehát, hogy a kisebbségi magyarok által lakott régiók szociális és rendszerintegrációja szempontjából az összekötő (bridging) társadalmi tőke szerepe a strukturális és kognitív dimenziókban egyaránt korlátozott.

Kulcsszavak: társadalmi tőke, kisebbségi magyarok, etnikumközi viszonyok, etnikai párhuzamosság, bizalom

Abstract: Examining Social Capital Among Minority Hungarians

In this analysis we attempt to conceptualise, operationalise and measure social capital from a minority perspective – through its structural (relational) and cognitive (trust) dimensions. Survey results suggest that minority Hungarians in the Charpatian Basin experience limited cross-ethnic “civic” integration; instead, images of parallel, ethnically and linguistically segmented societies emerges. The relative lack of interethnic relationships is reflected in higher levels of distrust toward members of majority ethnic groups. From a resource-oriented perspective, bridging social capital plays a limited role in both structural and cognitive dimensions in fostering the social and systemic integration of regions inhabited by minority Hungarians.

Keywords: social capital, minority Hungarians, interethnic relations, ethnic parallelism, trust

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article

Csata Zsombor (2024). A társadalmi tőke vizsgálata a kisebbségi magyarok körében. *Erdélyi Társadalom*, 22(1), 91–113. <https://doi.org/10.17177/77171.289>

¹ Egyetemi docens, BBTE Szociológia és Szociális Munka Kar; tudományos munkatárs, HUN-REN Társadalomtudományi Központ, Kisebbségkutató Intézet. E-mail: zsombor.csata@ubbcluj.ro

I. BEVEZETŐ

A társadalmi tőke a társadalmi jólét és az életminőség lényeges összetevője, számos korábbi vizsgálat igazolja, hogy nemcsak a gazdasági hozadéka miatt fontos erőforrás, hanem önmagában is, mint a társas hajlam kifejeződése, az egészséges szociális környezet egyik jellemzője. Tágabb értelemben azokat a hálózatokat, normákat és bizalmi viszonyokat jelenti, amelyek egyrészt segítik a társadalmi integrációt, kohéziót teremtenek, másrészt pedig megolajozzák az emberek közötti együttműködést, és elősegítik a közös cselekvést, ezáltal hozzáférést biztosítanak más, anyagi és humán természetű erőforrásokhoz. A társadalmi tőke tehát egyszerre járul hozzá a társadalmi intézmények jobb működéséhez, de a gazdasági fejlődéshez, az emberek és közösségek jólétének növeléséhez is.

Etnikai-nyelvi kisebbségek esetében a társadalmi tőkének további különös jelentősége van. Egyrészt védelmet nyújthat a rendszerszintű kihívásokkal – például a diszkriminációval és az egyenlőtlenségekkel – szemben azáltal, hogy a közösségi kapcsolatokat, hálózatokat erőforrásként használja, ezáltal pedig valamiféle komparatív (verseny)előnyhöz segíti a kisebbség tagjait. Ez konkrétabban arra vonatkozik, hogy a sűrűbbre szőtt kapcsolatok, a közös hagyományok, szokásrend, kultúra (vagy éppen a többség általi szorongatottság kollektív megélése) mentén a kisebbség tagjai között nagyobb társadalmi kohézió alakulhat ki, erőteljesebb „korlátozott” szolidaritás (Portes, 1998). Az „összetartó” (bonding) társadalmi tőkeként is ismert erőforrás egyfajta „kikényszeríthető” bizalmat teremt, ami miatt a csoporton belül olcsóbbá válik a gazdaság intézményi működtetése, jobb eséllyel megvalósíthatóak a közösségi beruházások, hatékonyabb lehet a közjavakkal történő gazdálkodás, stb. A túlzottan erős korlátozott szolidaritásnak azonban negatív következményei is lehetnek, hiszen fennáll a veszélye annak, hogy a kapcsolatok túlságosan bensőségesekké válnak, nem jönnek létre kifele mutató, hídjellegű kötések, ami a kisebbségi gazdaság enklavizációjához és lemaradásához vezethet. Mi több, ha az etnikumok között krónikusan alacsony az interakciósűrűség, annak össztársadalmi szinten komoly dezintegrációs hatása is lehet, hozzájárulhat az előítéletek és a rasszizmus növekedéséhez, ami legitimációs alapot teremthet komolyabb politikai konfliktusok, de akár a nyílt etnikai agresszió, polgárháborúk kialakulásához is.

Másrésről viszont a kisebbségek általában jól pozicionáltak a kultúrák közötti (gazdasági) kapcsolatépítésben. Könnyebben híd- vagy brókerszerepbe kerülhetnek, melynek számos előnye van: több és változatosabb, gazdaságilag hasznos, ún. gyenge kötést, kapcsolatot ápolhatnak, melyeken keresztül értékes piaci információk és lehetőségek birtokába juthatnak (Granovetter, 1973); mediátori-integratív funkciókat láthatnak el; erőforrásokat tudnak lehívni mindkét oldalról (Burt, 1992); hozzájárulhatnak az etnikailag homogén régiók, országok közötti kereskedelem élénkítéséhez (Alesina & La Ferrara, 2005). Ezek a kapcsolatok – melyeket más szerzők „összekötő” (bridging) társadalmi tőkének is neveznek (Putnam, 2000) – hozzájárulnak a gazdaság fejlődése szempontjából az egyik legfontosabb közjószág, az általános bizalom megteremtéséhez is. Ahol pedig bizalom van, ott lényegesen olcsóbb a csere és a munka irányítása, kevesebbet kell költeni fegyelmezésre, ellenőrzésre, kikényszerítésre, a szerződések betartatására, a gazdasági devianciák büntetésére stb. Az így megspórolt tranzakciós költségeket tehát produktívabb beruházásokra, innovációra, jóléti programokra lehet fordítani. Ezek a kapcsolatok tehát rendkívül fontosak a gazdaság további fejlődése és integrációja szempontjából,

arról nem is beszélve, hogy egy bizalom és konszenzusok mentén integrált társadalomban egyszerűen jobb, kellemesebb, biztonságosabb élni.

Granovetter (1995) megállapítása ezeknek az erőforrásoknak a használatával kapcsolatban az, hogy a kisebbségi közösségeknek sem a túlzottan nagy, sem a túlzottan alacsony belső szolidaritás nem előnyös az üzleti, gazdasági, jóléti fejlődés szempontjából. Ahhoz, hogy sikeresek legyenek, meg kell találniuk a finom egyensúlyt abban, ahogyan rá-, illetve lekapcsolódnak a többség hálózati struktúráiról és erkölcsi-normatív szabályrendszeréről („a balance of coupling and decoupling”).

Kiemelt fontossága és jelentősége ellenére a kisebbségi magyarok körében nagyon kevés szociológiai vizsgálat foglalkozott a társadalmi tőke eredetével, megnyilvánulási formáival és hatásaival, pedig három évtized telt el a téma kilencvenes évekbeli nemzetközi felfutása óta.² A kivételek közé tartoznak azok a vizsgálatok, amelyek fókuszáltabban (Veres, 2007; Kovály, 2024) vagy érintőlegesen (Veres, 2005) a társadalmi tőke egyik komponensének, a kapcsolatoknak a társadalmi és etnikai rétegzettségével, illetve gazdasági-jóléti hatásaival foglalkoznak. Ugyanígy fontos viszonyítási alapot jelentenek azok az elemzések is, amelyekben a bizalom egyes jelentésváltozatai ill. megnyilvánulási formái megjelennek (Zsigmond & Papp Z., 2022).

Ennek az elemzésnek közvetlen előzményét viszont az az erdélyi magyarokra vonatkozó tanulmány jelenti (Csata, 2020), amely a társadalmi tőkének e két fontos összetevőjét – a kapcsolatokat (strukturális társadalmi tőke) és a bizalmat (kognitív társadalmi tőke) – egyszerre vizsgálja, kitér ezek összefüggéseire, mélyebb társadalmi beágyazottságára, valamint az etnikailag szegmentált jellegére. Jelen elemzés két vonatkozásban bővíti a korábban leírtakat: egyrészt Erdély mellett a Kárpát-medence többi, magyarok által lakott régióját is bevonja a vizsgálatba (és összehasonlíttja őket), másrészt pedig egy cizelláltabb elméleti és empirikus modell alapján árnyaltabban ragadja meg és ábrázolja a társadalmi tőke említett dimenzióit.

Az elemzéshez a 2018–19-ben zajlott Életminőség és jólét c. kérdőíves kutatás eredményeit használjuk fel, melynek keretében összesen 4200, magát magyarnak valló személyt kérdeztek Magyarországon és a négy legnagyobb, határon túli magyarok által lakott régióban (Erdély, Felvidék, Vajdaság és Kárpátalja) – őket rétegzett, véletlen mintavételi eljárással választották ki.³ A módszertani eszköz olyan kérdőív volt, ahol a szokványos szociodemográfiai jellemzők mellett az életminőség és a jólét dimenzióinak és társadalmi meghatározóinak jelentős része helyet kapott – köztük a társadalmi tőke indikátorai is.

2 Azóta már a társadalmi tőke kutatása – mint az új gazdaságyszociológiai vizsgálatok egykori zászlóshajója – veszített a régi lendületéből, lecsengeni látszik az a posztmodern optimizmus, ami a társadalmi tőke fejlesztésében látta a globális társadalmi problémák megoldásának a hiányzó eszközét (Füzér et al., 2006).

3 A kutatást a Nemzetstratégiai Kutatóintézet végezte. Mivel kisebbségi mintán a véletlenszerűség szokványos garantálásának a lehetőségei korlátozottabbak, szórványvidékeken egy ún. javított, vagy szisztematikus kvótás eljárást alkalmaztak. Az öt regionális almintá nemek, korcsoportok, iskolai végzettség és belső régiók szerint az egyénekre (és nem a háztartásokra) reprezentatív. A pontos regionális elemszámok, zárójelben a becslést mérési hibákkal: Magyarország – 1018 fő (+/-3,1%), Erdély – 1010 fő (+/-3,1%), Felvidék – 800 fő (+/-3,5%), Vajdaság – 800 fő (+/-3,5%), Kárpátalja – 605 fő (+/-4%).

A tanulmány szerkezetét illetően először bemutatjuk, hogy ebben a kutatásban, hogy nézett ki az említett elméleti modell, illetve hogyan operacionalizáltuk a társadalmi tőkét. Ezt követően a tanulmány empirikus részében először a kapcsolatok típusainak (erős és gyenge kötések, rokonszenvi és funkcionális kapcsolatok) regionális különbségeit elemezzük, majd az összetartó (bonding) és az összekötő (bridging) kapcsolatok mentén az etnikai vonatkozásokat is megvizsgáljuk. Ezután a társadalmi tőke kognitív dimenziójával, a bizalom különböző változataival és társadalmi meghatározóival foglalkozunk. Végül összegezzük az eredményeket, különös hangsúlyt fektetve a strukturális és kognitív dimenziók kölcsönhatásaira, és felvillantjuk azokat a kihívásokat, amelyek a kisebbségi magyarok társadalmi tőkéjének a további vizsgálata során megoldásra várnak.

Az elemzés során a fókusz mindvégig a Magyarország határain kívül élő, kisebbségi magyarokon van, de referenciaként vagy kontrolljelleggel a magyarországiakra vonatkozó adatokat is módszeresen használjuk.

2. A TÁRSADALMI TŐKE EMPIRIKUS MODELLJE ÉS ÖSSZETEVŐINEK MÉRÉSE EBBEN A VIZSGÁLATBAN

A társadalmi tőke konceptualizálásának és mérésének könyvtárnyi a szakirodalma,⁴ ráadásul a mi esetünkben ez a feladat még összetettebb. Mivel kisebbségi csoportokról van szó, a társadalmi tőke egy további dimenzióval bővül. Nem hagyható figyelmen kívül ugyanis – még gazdasági vagy jóléti vonatkozásban sem – hogy a kisebbségi magyaroknak milyen a viszonya a többségi etnikumok tagjaival: mennyire bíznak bennük és mennyire alakítanak ki kapcsolatokat velük.⁵

A társadalmi tőke etnikai-nyelvi kisebbségek sajátos helyzetéhez igazított konceptualizálásához és operacionalizálásához Lancee (2012) elemzését vesszük alapul. Ez az elemzés ugyan hollandiai és németországi bevándorlókra vonatkozik, de célkitűzéseiben, módszereiben és adatigényében a leginkább hasonlított a mi szándékainkhoz – ráadásul a szakirodalomnak egy kitűnően fókuszált áttekintését is adja. Akárcsak a korábbi elemzéseinkben (Csata, 2015; 2020), az etnicitást Lancee is egy erőforrásnak tekinti, az etnikailag homogén és heterogén kapcsolatok (társadalmi tőke) és a nyelvi kompetenciák (humán tőke) hatását vizsgálja az egyének munkaerőpiaci teljesítményére (munkanélküliségi kockázat, munkahelyi státus és jövedelem).⁶ A „bonding” (összetartó) és a „bridging” (összekötő) tőkefajtákat nagyjából az etnikumokon belüli, illetve az etnikumok közötti kapcsolatoknak felelteti meg. Mivel az etnikai kisebbség és a többség egyaránt birtokolhatnak az egyén munkaerőpiaci sikere szempontjából hasznos erőforrásokat, a bonding nem kizárólag a „boldogulást” (get by) és a bridging nem mindig a

4 A magyar nyelvű irodalomban a kutatásunk szempontjából különösen inspiratívak voltak: Utasi, 2002; Orbán & Szántó, 2005; Kuczi & Tóth, 2012; Sik, 2012; Boda, 2016.

5 A társadalmi tőke és a gazdaság/jólét összefüggéseiről az erdélyi magyarok vonatkozásában lásd Csata, 2020.

6 Hogy egyéni vagy közösségi erőforrásként tekintünk a társadalmi tőkére, annak most másodlagos jelentősége van, ebben az elemzésben ezt a vonatkozást nem tárgyaljuk.

„haladást” (get ahead) segíti, mint ahogy azt gyakran feltételezik (Narayan, 1999; Orbán & Szántó, 2005). Lancee mindkét változat esetében különbséget tesz a társadalmi tőke strukturális és kognitív összetevői között. Az előbbiek magukat a kapcsolatokat, „huzalokat” (wires) jelentik, azok kiterjedtségét és intenzitását, utóbbiak pedig a „csomópontokat”, olyan értékeket, mint a kölcsönös támogatás és a bizalom, amelyek megkönnyítik az erőforrások cseréjét egy mikrotársadalmi kontextusban (Lancee, 2012: p. 18).

A bonding társadalmi tőke tehát egyrészt sűrűre szőtt, személyes kapcsolatokat, másrészt erős személyközi bizalmat (thick trust) takar. A bridging ezzel szemben „strukturális lyukakban” (Burt, 1992) létrejövő ritkább és lazább kötéseket jelent, amelyek viszont összekötik a „disszimiláns másokat”, a különböző szocioökonómiai kategóriák mentén kialakult kisvilágokat (osztály, korcsoportok, etnikum stb.). Kognitív összetevője a „thin trust”, amely nem annyira a személyekbe, hanem a modern társadalom intézményeibe vetett bizalomnak, és a durkheimi értelemben vett organikus szolidaritásnak feleltethető meg.

Ebben a vizsgálatban a társadalmi tőkefajták Lancee-féle modelljét szükségesnek láttuk tovább bővíteni, kétféle vonatkozásban is. Először: a klasszikus granovetteri definíció mentén a modellünkbe beemeljük az „erős” és a „gyenge” kötéseket is (Granovetter, 1973). Némileg leegyszerűsítve az „erős” kötéseknek a családi, a „gyenge” kapcsolatoknak pedig a családon kívülről mozgósítható nexusokat tekintjük. Másodszor: a társadalmi tőke kapcsolati/strukturális dimenziójában még egy további árnyalást is beviszünk: elsősorban Mérei (1998) alapján különbséget teszünk a rokonszenvi és funkcionális/instrumentális kapcsolatok között.

A fentiek értelmében a társadalmi tőkének a vizsgálatunkban használt modelljét az 1. táblázat foglalja össze:

1. táblázat. Az egyéni társadalmi tőke összetevői a kisebbségi magyaroknál

Table 1. Components of Individual Social Capital Among Minority Hungarians

összetevők	típusok	erős		gyenge	
strukturális (kapcsolatok)	bridging	többségi családi kapcsolatok		családon kívüli többségi kapcsolatok	
		rokonszenvi	funkcionális	rokonszenvi	funkcionális
	bonding	magyar családi kapcsolatok		családon kívüli magyar kapcsolatok	
		rokonszenvi	funkcionális	rokonszenvi	funkcionális
kognitív (bizalom)	bridging	bizalom a családban (etnikailag vegyes családokban)		általánosított bizalom, bizalom a többségi etnikum tagjaiban	
	bonding	bizalom a családban (magyar családokban)		bizalom a magyarokban	

A társadalmi tőke *strukturális összetevőjét, a kapcsolatokat* – a szakirodalomban „névgenerátor” módszerként is ismert – hálózati kérdéssoron keresztül mértük, amely arra kérdezett rá, hogy az alanyok a különböző élethelyzetekben számíthatnak-e más emberek segítségére, illetve vannak-e körülöttük olyan személyek, akikkel barátkozni szoktak, társas tevékenységben közösen részt vesznek (Mardsen, 2005; McPherson et al., 2006; Smith et al., 2014, erdélyi alkalmazásban Veres, 2005). Összesen négy hipotetikus helyzetben kérdeztünk rá arra, hogy igénybe

szokta-e venni más emberek segítségét, szokott-e bizalmas dolgokról beszélni, illetve társaságban összejárni másokkal.⁷ Ezek közül egy az emocionális (személyes, bizalmas dolgokról való beszélgetés), egy a társas-szociális (összejárás) és kettő az instrumentális funkciójú (pénzkölcsön, illetve hivatalos ügyekben történő segítségnyújtás) kapcsolatokra vonatkozik. Az iménti kategorizálás szerint az első kettőt rokonszenvi, utóbbi kettőt pedig funkcionális/instrumentális kapcsolatoknak tekintjük. Mindegyik hipotetikus szituációhoz három-három személyt lehetett felsorolni, ennek megfelelően a kapcsolatok száma 0 és 12 között változhatott. A kérdőívben rögzítettük a kapcsolatszemélyek státuszát (családtag/elsőfokú rokon, más rokon, szomszéd, barát, ismerős), nemét, életkorát, végzettségét és nemzetiségét. Az 1. táblázatban bemutatott modell alapján a kapcsolatszemély státuszára és nemzetiségére (etnikumára) vonatkozó adatokat dolgoztuk fel.

A társadalmi tőke *kognitív dimenzióját* a személyközi bizalomra vonatkozó kérdésekkel vizsgáltuk. Az ún. általános(-ított, generalizált) bizalmat a „Mennyire bízik általában az emberekben?“, a többségi ill. saját etnikumú személyekkel kapcsolatos bizalmat pedig a „Mennyire bízik a magyarokban, románokban, szlovákokban stb.” kérdések alapján mértük.⁸

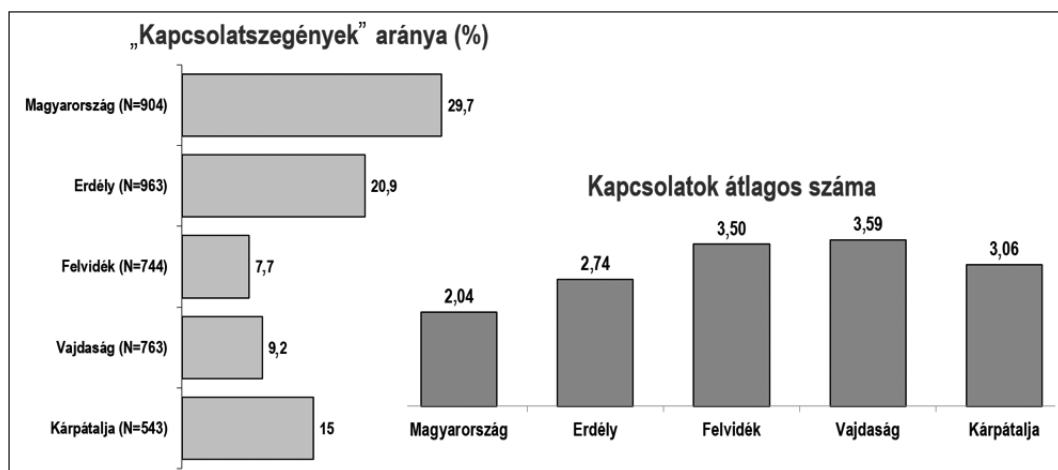
3. STRUKTURÁLIS TÁRSADALMI TŐKE: A KAPCSOLATOK

3.1. A kapcsolatok száma és annak társadalmi meghatározói

Az strukturális társadalmi tőkével kapcsolatos eredmények azt mutatják, hogy a Kárpát-medencei magyarok körében a magyarországiak a leginkább *kapcsolatszegények*, 30 százalékuk egyik szituációban sem említette, hogy lennének olyan személyek a környezetében, akikkel ezekben az élethelyzetekben kapcsolatban lenne. Ez az állapot Erdélyben a magyar felnőttek 21, Kárpát-alján 15, a Vajdaságban 10, Felvidéken pedig 8%-át érinti (1. ábra). A régiók közötti sorrend ugyanaz akkor is, ha az említett kapcsolatok számát vizsgáljuk: míg Magyarországon átlagban csupán 2 személyt említettek a kérdésekre válaszolva, Felvidéken és Vajdaságban ez 3,5 körülire tehető.

7 Ezek az alábbiak voltak: 1. „A közvetlen családtagjain kívül (akikkel egy háztartásban él) szokott-e Ön időnként egészen személyes, bizalmas dolgokról, problémákról elbeszélgetni valakivel (nagyobb változások az életben, párkapcsolati problémák, mélyebb lelki gondok stb.)?”, 2. „Van-e olyan személy, vannak-e olyan személyek, akikkel közösen eljárnak szórakozni (bárokba, kirándulni, színházba, sporteseményekre stb.)?”, 3. „Tegyük fel, hirtelen pénzre lenne szüksége. Vannak-e olyanok, akiktől ilyenkor kölcsönkérne?”, 4. „Az embernek gyakran van szüksége tanácsra, segítségre fontos intézni valókban, hivatalos ügyekben. Ha Ön ilyen helyzetbe kerül, van olyan személy (vagy személyek), akiknek a segítségére számíthat?”

8 A bizalomra vonatkozó kérdéseket egy négyfokú Likert-skálán mértük. Válaszok: 1. egyáltalán nem bízik meg bennük, 2. nem nagyon bízik meg bennük, 3. inkább megbízik bennük, 4. teljesen megbízik bennük.

1. ábra. *Strukturális társadalmi tőke: a kapcsolatok*
 Figure 1. *Structural Social Capital: Relationships*

Megvizsgáltuk, hogy milyen tényezők magyarázzák a kapcsolatok számát. Ehhez lineáris regressziót használtunk (OLS), ahol bemeneti változóként első lépésben az egyéni szocio-demográfiai jellemzőket vontuk be az elemzésbe (2. táblázat). Általánosan kijelenthető, hogy a kapcsolatok száma a végzettséggel együtt nő, és a házasság a kapcsolatok beszűkülésével jár: a nőtlenek/hajadonok kapcsolatai kiterjedtebbek, mint azoké, akik családban/élettársal vagy házasságot követően egyedül élnek (özvegyek, elváltak, külön élnek). A kapcsolatok száma a kor előrehaladtával csökken. A nyugdíjazás a kapcsolatok leépülésével is jár, még úgy is, hogy a kor hatását kontroll alatt tartjuk. A munkanélküliség és a gazdasági inaktivitás is negatívan hat a kapcsolatok számára. A modernizációs tézis szerint a városi lakóhely általában nagyobb individualizációval, az interakciók formalizálódásával – általában a személyesebb kapcsolatok leépülésével jár. Másrésről pedig nagyobb az interakciósűrűség a funkcionális/instrumentális kapcsolatok dimenziójában. Ennek kapcsán régióként eltérő mintázatokat látunk: Felvidéken és a Vajdaságban az összefüggés nem szignifikáns, Erdélyben a vidékiek, Magyarországon és Kárpátalján a városiak számoltak be több kapcsolatról. Nemek szerint mindenütt a nők tartanak fenn szélesebb kapcsolathálózatot, az összefüggés azonban csak Erdélyben és Kárpátalján szignifikáns. A modellek a kapcsolatok varianciájának csupán 13-14 százalékát magyarázzák, Erdélyben és a Vajdaságban ennél is kevesebbet (10%).

2. táblázat. *A kapcsolatok számának a meghatározói (standardizált lineáris regressziós együtthatók)*

Table 2. *Determinants of the Number of Connections (Standardized Linear Regression Coefficients)*

	Magyarország	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
férfi	-0,029	-0,135‡	-0,044	-0,069	-0,144†
középkorú	-0,067	-0,090	-0,082	-0,09	-0,118*
idős	-0,217‡	-0,073	-0,190†	-0,127*	-0,294‡
középiskolai végzettségű	0,077*	0,109†	-0,024	0,125†	0,173†
felsőfokú végzettségű	0,212‡	0,205‡	0,028	0,129‡	0,161†
családos vagy élettárral él	-0,246‡	-0,159‡	-0,104*	-0,259‡	-0,162†
egyedül él (özvegy, elvált, külön él)	-0,206‡	-0,129†	-0,079	-0,142†	-0,075*
aktivitás: nyugdíjas	0,055	-0,101*	-0,102*	-0,012	0,083
aktivitás: munkanélküli	-0,058*	-0,016	-0,145‡	-0,072*	-0,036
aktivitás: egyéb inaktív (gyes, tanuló, htb.)	-0,044	-0,037	0,15‡	0,041	0,018
városon lakik	0,116‡	-0,074*	-0,027	0,014	0,125†
R ²	0,134	0,098	0,143	0,099	0,135
N	892	953	739	759	542

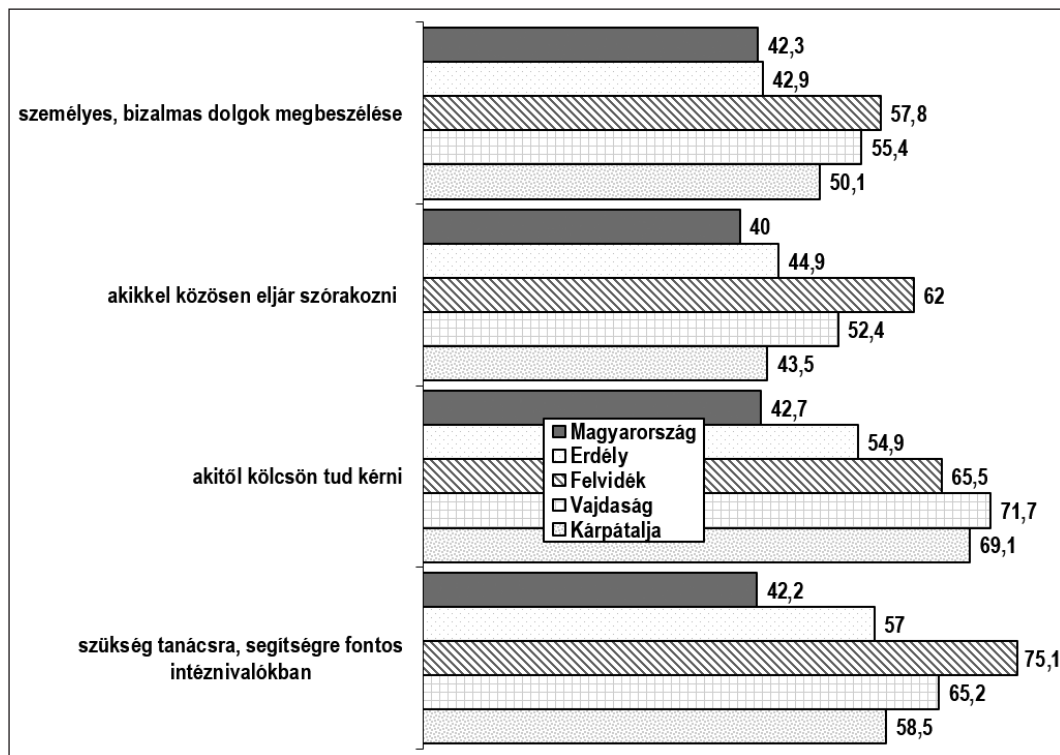
Jelmagyarázat: szürkével jelzett cellák: szignifikáns kapcsolat, * $p \leq 0.05$; † $p \leq 0.01$; ‡ $p \leq 0.001$. Referenciakategóriák: nő, fiatal (18–34 év közötti), alapfokú végzettségű, nőtlen/hajadon (egyedül él), gazdaságilag aktív, falun lakik.

3.2. Kapcsolattípusok: erős és gyenge kötések, rokonszenvi és funkcionális (instrumentális) kapcsolatok

Egy következő lépésben a *gyenge kötések* régiónkénti átlagát és arányát hasonlítottuk össze (3. táblázat). Emlékeztetésképpen: az erős kötések alatt a családi (elsőfokú rokon), a gyenge kötések alatt pedig a távolabbi rokoni, baráti, ismerősi viszonyokat értjük. Az elemzés során kiderült, hogy mindegyik régióban 70% feletti azoknak az aránya, akiknek a családjukon kívül is vannak olyan kapcsolataik, amelyekre számíthatnak, ha segítségre van szükségük, vagy akikkel barátkozni szoktak, társas tevékenységben közösen részt vesznek. Ez az arány a Kárpátalján a legmagasabb (83%) és Erdélyben a legalacsonyabb (72%). Az összes kapcsolaton belül a gyenge kötések aránya ugyanúgy Kárpátalján a legnagyobb (64%) és Erdélyben a legkisebb (53,4%), a felvidéki és a vajdasági eredmények inkább a kárpátaljaihoz állnak közelebb.

3. táblázat. Az erős és gyenge kötések előfordulási aránya és átlaga a kisebbségi magyarok körében
Table 3. Prevalence and Average Number of Strong and Weak Ties Among Minority Hungarians

	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
kapcsolatok előfordulási aránya és átlaga				
van kapcsolata (%)	79,1	92,3	90,8	85
kapcsolatok száma (átlag)	2,74	3,50	3,59	3,06
erős kötések előfordulási aránya és átlaga				
van kapcsolata a családon belül (%)	68,4	65,8	63,3	62,1
családon belüli kapcsolatok aránya (%)	46,5	44,6	38,5	36,2
családi kapcsolatok száma (átlag)	1,55	2	2,3	1,99
gyenge kötések előfordulási aránya és átlaga				
van kapcsolata a családon kívül (%)	71,8	79,7	82,7	83,0
családon kívüli kapcsolatok aránya (%)	53,5	55,4	61,5	63,8
családon kívüli kapcsolatok száma (átlag)	1,57	1,90	2,22	2,02

2. ábra. Kapcsolattípusok előfordulási aránya régióként
(rokonszeri és funkcionális kapcsolatok) (%)

Figure 2. Regional Differences in the Prevalence of Different Connection Types
(Affiliative and Functional Connections) (%)

Mindegyik régióban jellemző, hogy a kapcsolatok között *ritkábbak a személyesebb és gyakoribbak a funkcionális tartalmú kötések*. A kisebbségi magyarok nagyobb arányban említettek olyan személyeket, akiktől pénzt tudnak kölcsönkérni, vagy számíthatnak a segítségükre, ha ügyintézésről van szó, mint olyanokat, akikkel a személyes dolgaikat megbeszélik vagy akikkel közösen eljárnak szórakozni (2. ábra). Ennek aligha lehet köze a kisebbségi léthelyzethez: valószínű magyarázata egyrészt az, hogy szélesebb és változatosabb az a szükségletrepertoár, amit funkcionális/instrumentális kapcsolatok mentén kell kielégíteni, másrészt pedig a rokonszeri kapcsolatok fenntartása több erőfeszítést, rendszeresebb törődést igényel.

A kérdőívben szereplő élethelyzetekre külön-külön megvizsgáltuk, hogy milyen tényezők magyarázzák a kapcsolatok meglétét vagy hiányát (ld. 8–11. táblázatok a mellékletben). A modellekben ugyanazokat a prediktorokat használtuk, mint amikor a kötések számát becsültük a 2. táblázatban. Ezekből kiderült, hogy a legnagyobb mértékben azoknak a kapcsolatoknak a meglétét magyarázzák, amelyek a *közös szórakozásról, kikapcsolódásról* szólnak (a determinációs együtthatók ezekben a modellekben a legmagasabbak, 0,239 és 0,380 között változnak, ld. 9. táblázat). A legnagyobb hatása a végzettségnek van: egy diplomásnak Erdélyben például ötszörös, Kárpátalján háromszoros az esélye arra, hogy olyan barátai legyenek, akikkel kirándulni, étterembe, sporteseményekre stb. jár – szemben azzal, akinek csak alapfokú végzettsége van. Ezeknek a kapcsolatoknak a száma a korral csökken, még úgy is, hogy a gazdasági aktivitás hatását kiszűrjük: a nyugdíjazás önmagában is ezeknek a kapcsolatoknak a ritkulásával jár. A nőtlenekhez/hajadonokhoz képest a házasok, az elváltak és az özvegyek szintén kevesebb olyan barátot és ismerőst soroltak fel, akikkel társas eseményeken vesznek részt. Erdélyben és Kárpátalján a lakóhely szerepe is jelentős: a városiak nagyobb arányban említettek ilyen kapcsolatokat. Végül mindegyik régióban intenzívebb ezeknek a viszonyoknak a fenntartása azok körében, akiknek magasabb a jövedelmük – ami azt jelzi, hogy a rendszeres kikapcsolódásnak, szórakozásnak az anyagi vonatkozásai sem elhanyagolhatóak.

Az előrejelzés pontossága szerinti sorrendben a következő élethelyzet arra vonatkozott, hogy a környezetében van-e olyan személy, akivel a *személyes, bizalmas problémáit* meg tudja beszélni. A bevont tényezők az előző helyzethez képest lényegesen kevesebbet magyaráznak (a determinációs együttható 0,110 és 0,215 között változik). Itt a legnagyobb hatása a nemnek van: a nők gyakrabban alakítanak ki és tartanak fenn személyesebb, bizalmi kapcsolatokat. Lakóhely szerint a városiak, kor szerint pedig fiatalabbak említettek ilyen személyeket – ezek az összefüggések viszont nem mindegyik régióban szignifikánsak. A felvidékiek kivételével pozitív hatása van a magasabb végzettségnek is, valamint a magasabb jövedelemnek (Kárpátalja) és a családalapítás előtti állapotnak (Felvidék).

A rokonszeri viszonyokhoz képest a funkcionális-instrumentális kapcsolatok kevésbé függenek a felsorolt tényezőktől. Azzal a kérdéssel, hogy van-e olyan személy a környezetében, akitől *pénzt kérhet*, kevesebb olyan összefüggést találtunk, amelyek mindegyik régióra igazak, bár a tendenciák hasonlóak. Ritkábban említettek ilyen barátot, ismerőst a férfiak, az idősebbek, az alacsonyabb iskolai végzettségűek, az inaktívak és azok, akiknek rosszabb a jövedelmi helyzete. A lakóhely szerepe nem egyértelmű: Erdélyben inkább a vidékiek számíthatnak ilyen segítségre, másutt a kapcsolat nem szignifikáns. Hasonló mintázat rajzolódik ki a másik funkcionális viszonyra vonatkozó kérdésben is (*segítség hivatalos ügyek intézésében*), azzal a különbséggel, hogy a városi lakóhely több régióban bizonyul hátránynak. A magasabb végzettség, a

fiatalabb életkor viszont előnyt jelent, csakúgy, mint a magasabb jövedelem. A nők és a nyugdíjasok szintén gyakrabban említettek ilyen kapcsolatokat. Utóbbi annak is a jele, hogy ezekben a funkcionális viszonyokban a segítségre való érdemesség szintén szerepet játszik abban, hogy kik számíthatnak ilyen típusú támogatásra. A funkcionális kapcsolatoknak a megléte tehát egyszerre függ össze a rászorultsággal és azokkal az erőforrásokkal, amelyek lehetővé teszik a segítség viszonzását – utóbbinak viszont határozottan nagyobb jelentősége van abban, hogy létrejön-e és fennmarad-e egy ilyen kapcsolat. A rászorultság és az erőforrások megléte viszont ritkábban jár együtt, sőt, ezek a hatások egymást kiolthatják, ami magyarázat lehet arra is, hogy miért alacsonyabb a modelljeink magyarázóereje a funkcionális kapcsolatok esetében.

Végül a régiók közötti különbségek kapcsán meg kell jegyezni, hogy a kapcsolatok meglétét ezekkel a tényezőkkel a legjobban Kárpátalján sikerült megbecsülni, tehát a strukturális társadalmi tőke társadalmi differenciáltsága itt a legjobban leírható. Mindegyik régióra igaz viszont az, hogy a kutatásban vizsgált kapcsolati erőforrásokkal leginkább a magasabb végzettségűek, a fiatalok, a nők, a gazdaságilag aktívak és azok rendelkeznek, akiknek jobb a jövedelmi helyzetük.

3.3. A kapcsolatok etnikai dimenziója: összetartó (bonding) vagy összekötő (bridging) kapcsolatok

A korábbi meghatározás szerint a kisebbségi magyarok esetében a strukturális dimenzióban – némi leegyszerűsítéssel – összetartó (bonding) társadalmi tőkének az etnikailag homogén, magyar kapcsolatokat, összekötő (bridging) társadalmi tőkének pedig a többségi etnikum tagjaival kialakított kapcsolati erőforrásokat tekintettük.

4. táblázat. Az összetartó (bonding, etnikailag homogén) és az összekötő (bridging) kapcsolatok átlaga és aránya a kisebbségi magyarok körében⁹

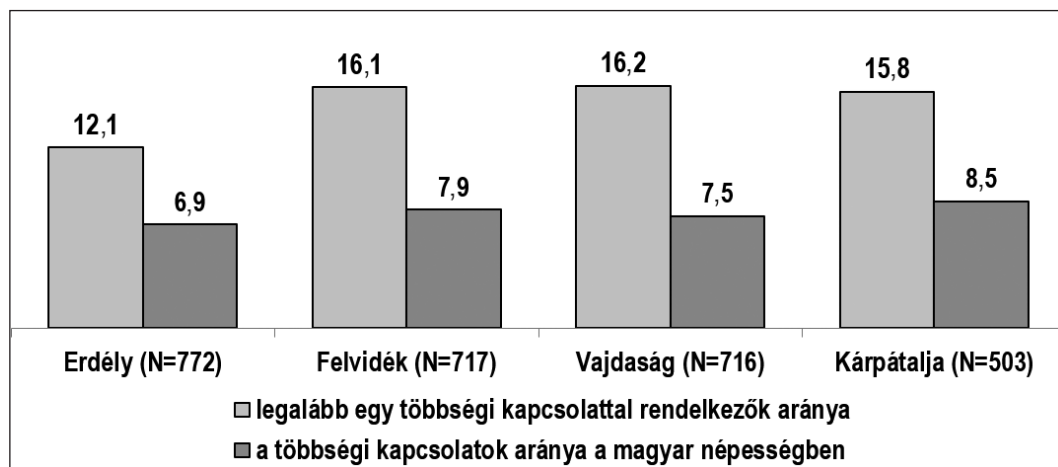
Table 4. Average and Proportion of Bonding (Ethnically Homogeneous) and Bridging Connections Among Minority Hungarians

	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
kapcsolatok száma (átlag)	2,74	3,50	3,59	3,06
magyar kapcsolatok száma (átlag)	1,83	2,27	2,4	1,95
többségi kapcsolatok száma (átlag)	0,25	0,30	0,29	0,30
többségi kapcsolatok aránya (%)	6,9	7,9	7,5	8,5
van kapcsolata a többségi etnikummal (%)	12,1	16,1	16,3	15,8

A kisebbségi magyarok kapcsolatainak nagytöbbsége *etnikailag homogén kapcsolat*. Mindenütt nagyon alacsony azoknak a kötéseknek az aránya, amelyeket a többségi nemzet tagjaival alakítanak ki: Erdélyben ez az összes említett kapcsolat mindössze 7%-át, a Vajdaságban, Felvi-

⁹ A szemfüles olvasónak feltűnhet, hogy a táblázatban a magyar és a többségi kapcsolatok számának átlaga együtt nem adja ki a kapcsolatok teljes számának átlagát. A különbség oka, hogy sok esetben a válaszadók nem adták meg a nexus nemzetiségét.

déken és Kárpátalján pedig 8-8%-át teszik ki (4. táblázat, 3. ábra). Azoknak a személyeknek az aránya, akik a felsorolt élethelyzetekben többségi etnikumú személyeket (is) említettek, Erdélyben csupán 12 százalék, a többi régióban pedig 16 százalék. A kisebbségi magyarok több mint négyötödének tehát – legalábbis a kérdéssor által indukált önbevallás szerint – nincs használható román/szlovák/szerb/ukrán kapcsolata. Mindez annak ellenére van így, hogy ennél jóval nagyobb hányaduk él kisebbségben a saját településén.¹⁰

3. ábra. Többségi (román, szlovák stb.) kapcsolatok (%)

Figure 3. Connections with Members of the Majority (Romanian, Slovak, etc.) (%)

Megvizsgáltuk azt is, hogy milyen tényezők valószínűsítik, hogy valakinek a többségi etnikum tagjával kialakított, összekötő (bridging) típusú kapcsolata van (5. táblázat). Ebben a vonatkozásban a korábban már ismertetett egyéni erőforrások és szociodemográfiai jellemzők – ceteris paribus – szinte egyáltalán nem magyaráznak. Például meglepő módon az alacsonyabb végzettségűeknek nagyobb az esélyük arra, hogy kapcsolatuk legyen egy románnal/szlovákkal/szerbvel, ezek a különbségek viszont nem szignifikánsak. Egyedül a többségi nyelvnek a jobb ismerete segít az etnikai-nyelvi határok átlépésében – ami viszont egyszerre lehet oka és következménye is annak, hogy valakinek román, ill. szlovák stb. rokonai, barátai, ismerősei vannak. A kor egyedül Kárpátalján számít: az idősebbek kevesebb ukrán kapcsolatot említettek, mint a fiatalabbak. Amint az várható volt, a kontextuális tényezők közül a település etnikai összetétele (mindenütt) és a magyarok településenkénti száma (Vajdaságban és Kárpátalján) – a fentiek

10 Adatokkal ugyan nem tudjuk alátámasztani, de a valóságban ennél valószínűleg nagyobb azoknak az aránya, akiknek van tartósabb kapcsolata a többségi etnikum tagjaival. A kérdőívet magyar kérdezők rögzítették, magyar nyelven, ez egy olyan keretezést adott a kérdező-kérdezett interakciónak, ami jobban valószínűsíti, hogy a névgenerátor említett kérdéseire a válaszadóknak magyar nemzetiségű személyek jutottak eszükbe.

függetlenül – befolyással van arra, hogy milyen eséllyel alakul ki egy kisebbségi magyarnak összekötő kapcsolata egy többségivel.

5. táblázat. *Van-e kapcsolata a többségi etnikumok tagjaival? (logisztikus regresszió, esélyhányadosok)*

Table 5. *Connections with Members of the Majority Ethnic Groups (Logistic Regression, Odds Ratios)*

	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
férfi	0,970	1,278	0,737	1,289
középkorú	0,764	0,686	1,062	1,252
idős	0,834	0,675	0,906	0,220*
középiskolai végzettségű	0,794	0,787	0,547*	1,617
felsőfokú végzettségű	0,669	0,857	0,584	1,435
családos vagy élettárral él	0,657	1,221	0,742	0,628
egyedül él (özvegy, elvált, külön él)	0,930	1,371	0,507	1,278
aktivitás: nyugdíjas	0,600	0,547	0,553	1,605
aktivitás: munkanélküli	1,515	0,856	0,997	0,887
aktivitás: egyéb inaktív (gyes, tanuló, htb.)	0,514	0,489	0,538	1,318
városban lakik	0,640	0,756	0,367†	0,932
jól beszél a tituláris nyelvet	3,017†	2,685†	2,286*	3,422†
jól beszél az angolt	0,812	1,337	1,195	0,370
magyarok aránya a településen	0,974‡	0,984*	0,967‡	0,975†
magyarok száma a településen	1	1	1*	1*
Nagelkerke R ²	0,166	0,097	0,180	0,282
N	756	692	706	416

Jelmagyarázat: szürkével jelzett cellák: szignifikáns kapcsolat, * $p \leq 0.05$; † $p \leq 0.01$; ‡ $p \leq 0.001$. Referenciakategóriák: nő, fiatal (18–34 év közötti), alacsony végzettségű, nőtlen/hajadon (egyedül él), gazdaságilag aktív, falun lakik, nem beszél jól a tituláris nyelvet, ill. az angolt.

Végül megvizsgáltuk azt is, hogy a felsorolt élethelyzetek közül melyek azok, amelyek esetében a kisebbségi magyarok a leginkább átlépi az etnikai határokat. Az derült ki, hogy a rokonszerző kapcsolatok, ezen belül is a szórakozás, közös kikapcsolódás tartalmú viszonyok esetében fordul elő a leggyakrabban az, hogy olyan barátot, rokont, ismerőst említenek, akik a többségi/tituláris etnikum tagjai (6. táblázat). Meg kell jegyezni, hogy ezek az arányok sem magasak: a kapcsolatok csupán 12–15 százalékát teszik ki, a nagytöbbség tehát etnikailag homogén viszonyrendszerekben él. A kisebbségi magyarok a legkevésbé a pénzkölcsön, valamint a hivatalos ügyek rendezésében igényelt segítség esetében veszik igénybe többségi barátok, rokonok, ismerősök segítségét (7–10%). A nemzetközi diverzításirodalomban többnyire egyetértés van abban, hogy a multiethnikus/többnyelvű társadalmakban leginkább a közös – kiemelten gazdasági

– érdek által vezérelt instrumentális cselekvések mentén jön létre intenzívebb és tartósabb együttműködés a különböző etnikai csoportok között, és hogy ennek a társadalmi kohézió, valamint a szélesebb értelemben vett, polgári integráció szempontjából kiemelkedő jelentősége van (Baldassarri & Abascal, 2020: 369). A vizsgálatunk alapján úgy tűnik, hogy ez éppen fordítva van: a kisebbségi magyarok és a többségi etnikumok között a funkcionális/stratégiai kapcsolatok mentén kisebb az átjárás és a rokonszenvi kapcsolatok gyakoribbak. Fontos észrevenni viszont, hogy az általunk mért két funkcionális kötés esetében – bár stratégiai együttműködésről van szó – a szereplők aszimmetrikus pozícióban vannak: segítséget kérnek az ügyintézéshez kapcsolódó, valamint a pénzügyi nehézségeik leküzdésében. Ezek a kérdések tehát nem feltétlenül alkalmasak az instrumentális együttműködések modellezésére,¹¹ így arra sem, hogy a diverzitás integrációjára vonatkozóan messzemenő következtetéseket vonjunk le. A kérdés tisztázása tehát további vizsgálódást igényel.

6. táblázat. *Kapcsolat a többségi etnikum tagjaival (a kapcsolatok százalékában)*

Table 6. *Connections with Members of the Majority Ethnic Groups (as a Percentage of Total Connections)*

	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
személyes, bizalmi viszony	7,4	11,4	11,8	12,6
szórakozás, kikapcsolódás	13,1	14,5	11,5	13,3
pénzkölcsön	6,6	6,9	7,9	9,3
segítség hivatalos ügyek rendezésében	7,5	7,5	10,2	8,5

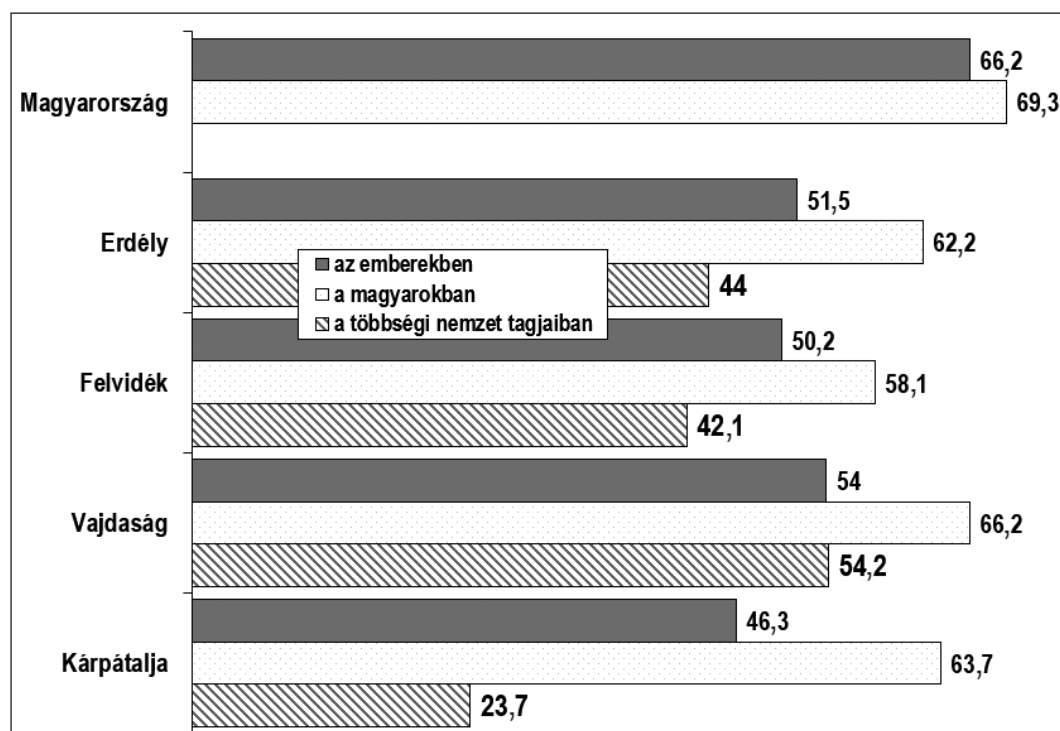
4. KOGNITÍV TÁRSADALMI TŐKE: A BIZALOM

A társadalmi tőke kognitív dimenziójában a bizalom mértékét vizsgáltuk a.) az általános másokkal, valamint a többségi etnikum tagjaival, illetve b.) a kisebbségi magyarokkal szemben. Előbbieket az összetartó (bonding), utóbbiakat az összekötő (bridging) tőke kognitív megnyilvánulásának tekintettük.

Azt találtuk, hogy a kapcsolatszegényebb Magyarországon a legmagasabb az *általános (generalizált) bizalom* szintje, a felnőtt lakosság kétharmada válaszolt pozitívan arra a kérdésre, hogy mennyire bízik meg általában az emberekben, ez az arány a többi régióban csupán 50% körüli (4. ábra). Ezek az eredmények összhangban vannak azokkal a korábbi – szinte törvényszerűnek tekinthető – szakirodalmi megállapításokkal, miszerint azokban a társadalmakban, ahol magasabb az általánosított bizalom, ritkábban alakulnak ki szorosabb kapcsolati elköteleződések, az alacsonyabb bizalmi szint viszont magasabb bizonytalansággal jár együtt, ami elől az emberek rendszerint a személyesebb, „homofílián” alapuló kapcsolatok biztonságába menekülnek (Fukuyama, 1997). Ezzel összhangban Magyarországon kívüli régiókban általában az jellemző,

¹¹ Még úgy sem, ha tudjuk, hogy ezek a viszonyok is a kölcsönösség mentén működnek hosszú távon – akkor számíthat segítségre valaki, ha maga is segít.

hogy a magyarok sokkal jobban bíznak a nemzettársaikban, mint általában az emberekben, a többségiekkel szembeni bizalom pedig még ennél is alacsonyabb. Az etnikai határok leginkább Kárpátalján jelentenek nagyon erős demarkációs vonalat (a magyarok csupán negyede említette, hogy bízik az ukránokban), de Felvidéken és Erdélyben is kisebbségben vannak azok, akik bíznak vagy inkább bíznak a szlovákokban, illetve a románokban. Vajdaságban mind az általános bizalom, mind pedig a szerbekkel szembeni bizalom magasabb a határon túli átlagnál (54-54 százalék). Ez némiképp árnyalja azt a feltételezést, hogy az etnikai csoportokat összekötő (bridging) bizalom szoros összefüggésben lenne azzal is, hogy mennyire elterjedt az adott társadalomban a korrupció, általában pedig hogyan működnek a demokrácia azon intézményei, amelyek a személytelen, polgári együttműködés biztonságát garantálják, kikényszerítik (Landa, 1994). A korrupció percepciója alapján készített rangsorban ugyanis Szerbia – Ukrajnával együtt – lényegesen rosszabb pozíciót foglal el (104.), mint Magyarország (76.), Románia (63.) és Szlovákia (47.).¹²

4. ábra. Kognitív társadalmi tőke: a bizalom – Bízok vagy inkább bízok... (%)

Figure 4. Cognitive Social Capital: Trust – Trusts or Rather Trusts... (%)

¹² Lásd a Transparency International 2023-as rangsorát: <https://www.transparency.org/en/cpi/2023>.
Letöltve: 2024.03.11.

Mindegyik régióra kijelenthető, hogy akik általában bíznak az emberekben, azok jobban bíznak a különböző etnikumok tagjaiban is. Az általános bizalom a magyarokkal szembeni bizalommal függ össze a leginkább, ami nem véletlen, hiszen a válaszadók többsége számára az „általános mások” szintén magyarok. Ennek bizonyításához megnéztük, hogy az általános bizalmat a különböző etnikumokkal szembeni bizalom milyen mértékben magyarázza. Erdélyben például az derült ki, hogy azokon a településeken, ahol a magyarok többségben vannak, az általános bizalom csak a magyarokkal szembeni bizalommal mutat összefüggést. Azokon a helyszíneken viszont, ahol a magyarok kisebbségben vannak, a többségekkel szembeni bizalom is fontos prediktora az általános bizalomnak: ha valaki bízik a románokban, annak négyszeres, ha bízik a magyarokban, akkor nyolcszoros az esélye annak, hogy általában az emberekben is bízik.

Az összekötő (bridging) tőke kognitív komponensét – az általános és a többséggel szembeni bizalom meglétét – a megszokott szociodemográfiai tényezők mentén is megvizsgáltuk, ám ezekről kiderült, hogy nagyon keveset magyaráznak (7. táblázat). Az általános bizalom esetében mindegyik régióban érvényes az, hogy az iskolázottsággal együtt nő – bár a kapcsolat nem mindegyik régióban szignifikáns. Ez összhangban van azokkal a korábbi megfigyelésekkel, miszerint a szélesebb körű tudás és a tájékozottság általában a bizonytalanság megszüntetésének az irányába hat, a magasabb végzettségűek nagyobb magabiztossággal járnak-kelnek a világban és kevésbé félnek az ismeretlentől, tehát nagyobb bizalommal viseltetnek az idegenekkel, a „disszimiláns másokkal” szemben is. Ez az összefüggés általában annál erősebb, minél jobban működnek a demokrácia intézményei, amelyek a polgári együttműködés feltételeit megteremtik (Hooghe et al., 2012). A végzettség mellett Erdélyben a legfontosabb tényező a lakosság etnikai összetétele: azokon a településeken nagyobb az általános bizalom, ahol több magyar él, és relatív értelemben is többséget képeznek. A Felvidéken ez éppen fordítva van: ahogy nő a magyarok aránya, úgy csökken az általános bizalom. Magasabb a bizalmi index továbbá a fiataloknál, azoknál, akik nem élnek tartós párkapcsolatban/házasságban, akik jól beszélik az idegen nyelveket (különösen az angolt) és a városiakkal szemben azok, akik vidéken élnek. A Vajdaságban nincs olyan tényező a felsoroltak közül, amely hatással lenne a generalizált bizalomra, Kárpátalján pedig szintén az angol nyelvtudás és az egyedülállói lét befolyásolja kedvezően az általános bizalom szintjét.

A többségi etnikum tagjaival szembeni bizalom esetén – amint az várható volt az általános bizalommal való erős korreláció miatt – hasonló mintázatok rajzolódnak ki. Erdélyben azokon a településeken bíznak inkább a románokban, ahol magasabb a magyarok aránya, a Felvidéken ennek az ellenkezője igaz. Pozitív a kapcsolat a korrallal (de csak Felvidéken és a Vajdaságban szignifikáns), a vidéki lakóhellyel (Felvidék és Vajdaság), a többségi (Felvidék és Kárpátalja), valamint az angol nyelvismerettel (Felvidék), illetve azzal is, ha valakinek vannak többségi etnikumhoz tartozó barátaí-ismerősei, akikre számíthat (Kárpátalja).

7. táblázat. Az általános bizalom (ált.) és a többségekkel szembeni bizalom (többs.) meghatározói (logisztikus regresszió, esélyhányadosok)

Table 7. Determinants of Generalized Trust and Trust Towards Members of the Ethnic Majority (Logistic Regression, Odds Ratios)

	Erdély		Felvidék		Vajdaság		Kárpátalja	
	ált.	többs.	ált.	többs.	ált.	többs.	ált.	többs.
férfi	0,954	0,615†	0,929	1,042	0,961	1,024	0,828	0,779
középkorú	1,103	1,124	1,538	1,663	1,384	1,435	0,651	0,743
idős	1,497	1,208	1,937*	2,324*	1,117	1,861*	0,469	1,092
középiskolai végzettségű	0,952	0,772	0,892	0,792	1,157	1,166	1,543	2,663*
felsőfokú végzettségű	2,052*	1,490	1,454	1,484	1,609	2,740‡	1,181	1,923
családos vagy élettárral él	0,836	0,920	0,508†	0,574*	1,013	1,291	1,285	1,189
egyedül él (özvegy, elvált, külön él)	0,918	0,968	0,488*	0,518*	1,042	0,916	2,261*	1,662
aktivitás: nyugdíjas	0,776	0,926	1,306	1,463	1,063	1,074	1,197	0,646
aktivitás: munkanélküli	1,346	1,069	0,741	0,298*	0,656	0,677	0,183	0,469
aktivitás: egyéb inaktív	0,770	0,896	1,191	1,440	1,121	1,314	0,887	0,763
városban lakik	0,994	1,385	0,523*	0,232‡	0,719	0,574*	1,008	0,935
magyarok aránya a településen	1,012‡	1,007*	0,987†	0,974‡	0,997	0,997	0,998	1,000
magyarok száma a településen	1,000†	1,000	1,000	1,000*	1,000	1,000†	1,000	1,000
van többségi kapcsolata	1,441	1,478	0,826	0,964	0,896	1,282	0,585	2,477†
jól beszél a tituláris nyelvet	0,934	1,160	1,183	1,916†	0,746	1,375	0,970	1,680*
jól beszél az angolt	0,862	1,269	1,733*	2,088*	0,691	0,946	2,811*	1,059
Nagelkerke R ²	0,087	0,073	0,066	0,157	0,025	0,085	0,072	0,113
N	752	702	688	622	698	638	483	468

Jelmagyarázat: szürkével jelzett cellák: szignifikáns kapcsolat, *p ≤ 0.05; †p ≤ 0.01; ‡p ≤ 0.001. Referenciakategóriák: nő, fiatal (18–34 év közötti), alacsony végzettségű, nőtlen/hajadon (egyedül él), gazdaságilag aktív, falun lakik, nem beszél jól a tituláris nyelvet, ill. az angolt.

5. KÖVETKEZTETÉSEK

Ebben az elemzésben a társadalmi tőke empirikus mérésére tettünk kísérletet – annak strukturális (kapcsolati) és kognitív (bizalom) dimenzióin keresztül – a Kárpát-medence országaiban élő magyarok körében, különös tekintettel a kisebbségi magyarokra. Strukturális dimenzióban különbséget tettünk a gyenge és az erős, a rokonszenvi és funkcionális, valamint az összekötő (bridging, etnikailag heterogén) és az összetartó (bonding, etnikailag homogén) kapcsolatok között. Kognitív dimenzióban az összekötő társadalmi tőkét az általános (általánosított, generalizált), valamint a többségekkel szembeni, az összetartó tőkét pedig a saját etnikum tagjaival szembeni bizalom szintjével mértük.

A kapcsolati erőforrásokat névgenerátor módszerrel vizsgáltuk. Ebből kiderült, hogy az öt Kárpát-medencei régió magyar közösségei közül Magyarországon a legnagyobbat a kapcsolatszegek aránya, és ugyanitt soroltak fel a legkevesebb olyan ismeróst, rokont vagy barátot, akiknek a segítségére számíthatnak (funkcionális kapcsolat), vagy akivel személyes problémáikat megbeszélhetik, ill. akikkel társaságba járnak (rokonszenvi kapcsolat). Mindegyik régióra érvényes, hogy a kapcsolatok száma a végzettséggel együtt nő, és a nőtlenek/hajadonok kapcsolatai kiterjedtebbek, mint azoké, akik családban/élettárrsal vagy egyedül élnek (özvegyek, elváltak, külön élnek). A kapcsolatok száma a kor előrehaladtával csökken. A nyugdíjazás a kapcsolatok leépülésével is jár, még úgy is, hogy a kor hatását kontroll alatt tartjuk. A munkanélküliség és az inaktivitás is negatívan hat a kapcsolatok számára. Általában igaz az is, hogy a nők tartanak fenn szélesebb kapcsolathálózatot, de ez az összefüggés csak Erdélyben és Kárpátalján szignifikáns. A modernizációs hipotézis, miszerint a városi életmód – ceteris paribus – nagyobb individualizálódással, a személyes kapcsolatok leépülésével járna – egyedül a Kárpátalján nyert meggyőző igazolást.

A kisebbségi magyarok kapcsolataira erős etnikai homogenitás jellemző: csupán 12–16 százalékra tehető azoknak az aránya, akik a felsorolt élethelyzetekben többségi (tituláris) etnikumú személyeket (is) említettek, és mindössze 6–8 százalékot tesz ki azoknak a kötéseknek az aránya, amelyeket a többségi nemzet tagjaival alakítanak ki. Mindez annak ellenére van így, hogy ennél jóval nagyobb hányaduk él kisebbségben a saját településén. Részben magyarázat lehet erre, hogy a többségi kapcsolatok általában egyik régióban sem járnak kimutatható jövedelmi előnyökkel (Csata et al., 2024).

Azt, hogy kinek van kapcsolata a többségi etnikum tagjaival, a szokványos egyéni erőforrások/szociodemográfiai jellemzők szinte egyáltalán nem magyarázzák. Egyedül a többségi nyelv jobb ismerete segít az etnikai-nyelvi határok átlépésében – ami viszont egyszerre lehet oka és következménye is annak, hogy valakinek román, szlovák stb. rokonai, barátai, ismerősei vannak. Ehhez képest az etnikai földrajznak döntő, szinte kizárólagos szerepe van: a település etnikai összetétele (mindenütt) és a magyarok településenkénti száma (Vajdaságban és Kárpátalján) egyaránt befolyással van arra, hogy milyen eséllyel alakul ki egy kisebbségi magyarnak élő, aktív kapcsolata egy többséggel.

A nemzetközi diverzitásirodalomban többnyire egyetértés van abban, hogy a multietnikus/többnyelvű társadalmakban leginkább a közös – kiemelten gazdasági – érdek által vezérelt instrumentális cselekvések mentén jön létre intenzívebb és tartósabb együttműködés a különböző etnikai csoport tagjai között, és hogy ennek a társadalmi kohézió, valamint a szélesebb értelem-

ben vett, polgári integráció szempontjából kiemelkedő jelentősége van (Baldassarri & Abascal, 2020, p. 369). A vizsgálatunkból viszont az látszik, hogy küllhoni magyarok és a többségi etnikumok között a funkcionális/stratégiai kapcsolatokról van kevesebb, bár a rokonszerző kapcsolatok is ritkák. Az amúgy is visszafogott interetnikus együttműködés tehát nem annyira az intézményi, mint a magánéleti szférában jön létre, tehát inkább a szociális és nem a rendszerintegráció szempontjából van némi jelentősége. Összességében viszont kijelenthető, hogy ez a fajta etnikai határokat átmetsző, polgári integráció igen korlátozottan valósul meg, az interetnikus együttélés helyett sokkal inkább párhuzamos, etnikailag szegmentált társadalmak képe rajzolódik ki. Az etnikumközi kapcsolatok ritkaságának a kognitív leképeződése viszonylag magas bizalmatlanság a többségi etnikum tagjaival szemben – a vajdaságiak mindössze fele, az erdélyiek és a felvidékiek kétötöde, a kárpátaljaiak kevesebb mint negyede bízik a szerbekben/románokban/szlovákokban/ukránokban. Erőforrás-szemléleti logikában összességében kijelenthető tehát, hogy a strukturális és kognitív dimenziókban egyaránt korlátozott az összekötő (bridging) társadalmi tőke szerepe a kisebbségi magyarok akkomodációja szempontjából. Magyaroztatában komplex történelmi, társadalmi, és politikai tényezők játszanak szerepet, amelynek a feltárása meghaladja ennek a tanulmánynak a kereteit, de kiemelt jelentősége miatt további kutatások lefolytatására feltétlenül szükség van.

SZAKIRODALOM REFERENCES

- Alesina, A., & La Ferrara, E. (2005). Ethnic diversity and economic performance. *Journal of Economic Literature*, 43(3), 762–800. <https://doi.org/10.1257/002205105774431243>
- Baldassarri, D., & Abascal, M. (2020). Diversity and prosocial behavior. *Science*, 369(6508), 1183–1187. <https://doi.org/10.1126/science.abb2439>
- Boda, Zs. (2016). *Bizalom és közpolitika: Jobban működnek-e az intézmények, ha bízunk bennük?* Argumentum – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet.
- Burt, R. S. (1992). *Structural holes: The social structure of competition*. Harvard University Press.
- Csata, Zs. (2015). Ethnicity and economy: A research agenda for Transylvania. *Transylvanian Society*, 13(3), 9–16. <https://doi.org/10.17177/77171.166>
- Csata, Zs. (2020). Gazdaság. In N. Bárdi, G. Fábián, I. Horváth, T. Kiss, D. Kiss, Zs. Csata, ... & J. Márton (Eds.), *Magyarok Romániában 1990–2015: Tanulmányok az erdélyi magyarságról* (Vol. 1, pp. 169–201). Kriterion.
- Csata, Zs., Péti, M., Compton, B., Liu, A. H., & Sándor, Z. (2023). The income effects of minority co-ethnic employment: The case of Hungarians in Central and Eastern Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 50(16), 4192–4214. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2023.2290447>
- Fukuyama, F. (1997). *Bizalom*. Európa.
- Füzér, K., Gerő, M., Sik, E., & Zongor, G. (2006). Társadalmi tőke és fejlesztés. In T. Kolosi, I. G. Tóth, & G. Vukovich (Eds.), *Társadalmi riport 2006* (pp. 335–350). TÁRKI.
- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360–1380. <https://doi.org/10.1086/225469>

- Granovetter, M. (1995). The economic sociology of firms and entrepreneurs. In A. Portes (Ed.), *The economic sociology of immigration: Essays in networks, ethnicity, and entrepreneurship* (pp. 128–165). Russell Sage Foundation.
- Hooghe, M., Marien, S., & De Vroome, T. (2012). The cognitive basis of trust: The relation between education, cognitive ability, and generalized and political trust. *Intelligence*, 40(6), 604–613. <https://doi.org/10.1016/j.intell.2012.08.006>
- Klijn, E. H. (2010). Trust in governance networks: Looking for conditions for innovative solutions and outcomes. In S. P. Osborne (Ed.), *The New Public Governance?* (pp. 319–337). Routledge.
- Kovály, K. (2024). *Az etnikai kapcsolati tőke földrajza: Ukrajnai vállalkozók a transznacionalitás útján*. Gondolat Kiadó.
- Kuczi, T., & Tóth, L. (2012). A kapcsolatok dinamikája és a nyelv. *Kultúra és Közösség*, 3(4).
- Lancee, B. (2012). *Immigrant performance in the labour market: Bonding and bridging social capital*. Amsterdam University Press.
- Landa, J. T. (1994). *Trust, ethnicity, and identity: Beyond the new institutional economics of ethnic trading networks, contract law, and gift-exchange*. University of Michigan Press.
- Marsden, P. (2005). Recent developments in network measurement. In P. J. Carrington, J. Scott, & S. Wasserman (Eds.), *Models and Methods in Social Network Analysis* (pp. 8–30). Cambridge University Press.
- McPherson, M., Smith-Lovin, L., & Brashears, M. E. (2006). Social isolation in America: Changes in core discussion networks over two decades. *American Sociological Review*, 71(3), 353–375. <https://doi.org/10.1177/000312240607100301>
- Mérei, F. (1998). *Közösségek rejtett hálózata*. Osiris Kiadó.
- Narayan, D. (1999). Bonds and bridges: Social capital and poverty. *Policy Research Working Paper Series No. 2167*. Washington, D.C.: World Bank.
- Orbán, A., & Szántó, Z. (2005). Társadalmi tőke. *Erdélyi Társadalom*, 3(2), 55.
- Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24(1), 1–24. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.1>
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Sik, E. (2012). *A kapcsolati tőke szociológiája*. ELTE TáTK Eötvös Kiadó.
- Smith, J. A., McPherson, M., & Smith-Lovin, L. (2014). Social distance in the United States: Sex, race, religion, age, and education homophily among confidants, 1985 to 2004. *American Sociological Review*, 79(3), 432–456. <https://doi.org/10.1177/0003122414531776>
- Utasi, Á. (2002). *A bizalom hálója*. Új Mandátum.
- Veres, V. (2005). *Nemzeti identitás Erdélyben: Szociológiai olvasatban: Az erdélyi magyarok és románok nemzeti identitásának sajátosságai, társadalmi rétegződési perspektívában*. Akadémiai Kiadó.
- Veres, V. (2007). Társadalmi kapcsolathálók Erdélyben a nemzeti hovatartozás kontextusában. *Szociológiai Szemle*, 1(2), 47–70.
- Zsigmond, Cs., & Papp, Z. A. (2022). A zártság árnyalatai: Székelyek az EVS kutatásban. In T. G. Filep, Z. Papp, & G. Szerbhorváth (Eds.), *Palimpszesztus: Írások Bárdi Nándor 60. születésnapjára* (pp. 221–245). Társadalomtudományi Kutatóközpont – Kisebbségkutató Intézet – Kalligram.

MELLÉKLET

8. táblázat. *Van olyan személy, akivel személyes, bizalmas dolgait, problémáit meg tudja beszélni (logisztikus regresszió, esélyhányadosok)*

Table 8. *Is There Someone With Whom You Can Discuss Personal and Confidential Matters? (Logistic Regression, Odds Ratios)*

	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
férfi	0,391‡	,647*	0,530†	0,282‡
középkorú	0,564*	0,961	0,563*	0,813
idős	0,521*	0,571	0,497*	0,490
középiskolai végzettségű	1,266	,497†	1,147	1,610
felsőfokú végzettségű	1,569	,507*	2,135*	1,993*
családos vagy élettárral él	0,693	,541*	0,694	0,826
egyedül él (özvegy, elvált, külön él)	0,999	,424†	0,961	0,869
aktivitás: nyugdíjas	0,993	0,737	0,821	1,503
aktivitás: munkanélküli	1,421	0,520	0,664	0,566
aktivitás: egyéb inaktív (gyes, tanuló, htb.)	0,795	1,595	1,469	1,421
háztartás egy főre jutó jövedelme	1,001	1,000	1,001	1,003*
városban lakik	1,522†	1,061	1,120	2,427‡
Nagelerke R ²	0,120	0,110	0,110	0,215
N	825	637	623	489

Jelmagyarázat: szürkével jelzett cellák: szignifikáns kapcsolat, * $p \leq 0.05$; † $p \leq 0.01$; ‡ $p \leq 0.001$. Referenciakategóriák: nő, fiatal (18–34 év közötti), alacsony végzettségű, nőtlen/hajadon (egyedül él), gazdaságilag aktív (foglalkoztatott), falun lakik.

9. táblázat. *Van olyan személy vagy személyek, akikkel közösen eljár szórakozni (kirándulni, étterembe, bárba, színházba, sporteseményekre stb.) legalább havonta egyszer (logisztikus regresszió, esélyhányadosok)*

Table 9. *Is There a Person or People with Whom You Go Out for Leisure Activities (Trips, Restaurants, Bars, Theater, Sports Events, etc.) at Least Once a Month? (Logistic Regression, Odds Ratios)*

	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
férfi	0,786	0,911	1,185	0,515†
középkorú	0,432†	0,431†	0,429†	0,536*
idős	0,347†	0,229‡	0,429*	0,237†
középiskolai végzettségű	2,032†	1,533	1,635*	1,185
felsőfokú végzettségű	4,311‡	2,357†	2,074*	2,560*
családos vagy élettárral él	0,634	0,412†	0,346†	0,444†

	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
egyedül él (özvegy, elvált, külön él)	,381†	0,421†	0,266†	0,577
aktivitás: nyugdíjas	,528*	0,541*	0,530*	0,225†
aktivitás: munkanélküli	1,679	0,213‡	0,481	0,795
aktivitás: egyéb inaktív (gyes, tanuló, htb.)	0,875	0,610	0,778	0,948
háztartás egy főre jutó jövedelme	1,002*	1,001*	1,002*	1,005†
városban lakik	1,421*	0,803	0,866	2,605‡
Nagelerke R ²	0,306	0,285	0,239	0,380
N	826	644	625	493

Jelmagyarázat: szürkével jelzett cellák: szignifikáns kapcsolat, * $p \leq 0.05$; † $p \leq 0.01$; ‡ $p \leq 0.001$. Referenciakategóriák: nő, fiatal (18–34 év közötti), alacsony végzettségű, nőtlen/hajadon (egyedül él), gazdaságilag aktív (foglalkoztatott), falun lakik.

10. táblázat. *Van olyan személy, akitől kölcsönkérhetne, ha pénzre lenne szüksége (logisztikus regresszió, esélyhányadosok)*

Table 10. *Is There Someone You Could Borrow Money from if Needed? (Logistic Regression, Odds Ratios)*

	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
férfi	0,665*	0,663*	0,931	0,726
középkorú	0,845	0,678†	0,503*	1,124
idős	0,544*	0,391*	0,615	0,834
középiskolai végzettségű	1,197	1,598	1,319	1,376
felsőfokú végzettségű	1,781	1,550	2,070*	2,329*
családos vagy élettárral él	0,943	0,896	1,113	0,565*
egyedül él (özvegy, elvált, külön él)	1,065	0,746	1,353	0,746
aktivitás: nyugdíjas	0,743	0,911	0,727	1,064
aktivitás: munkanélküli	0,948	,562	0,694	0,763
aktivitás: egyéb inaktív (gyes, tanuló, htb.)	0,668	0,935	0,830	1,100
háztartás egy főre jutó jövedelme	1,001	1,001*	1,000	1,004*
városban lakik	0,703*	1,063	0,857	1,048
Nagelerke R ²	0,079	0,120	0,038	0,070
N	813	626	613	481

Jelmagyarázat: szürkével jelzett cellák: szignifikáns kapcsolat, * $p \leq 0.05$; † $p \leq 0.01$; ‡ $p \leq 0.001$. Referenciakategóriák: nő, fiatal (18–34 év közötti), alacsony végzettségű, nőtlen/hajadon (egyedül él), gazdaságilag aktív (foglalkoztatott), falun lakik.

11. táblázat. Van olyan személy, akinek a segítségére számíthat, ha tanácsra, segítségre van szüksége fontos intézményekben, hivatalos ügyekben (logisztikus regresszió, esélyhányadosok)

Table 11. Is There Someone You Can Rely on for Advice or Help with Important Tasks or Official Matters? (Logistic Regression, Odds Ratios)

	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
férfi	0,721*	1,072	0,671*	0,598*
középkorú	0,834	0,827	1,020	0,660
idős	1,000	0,935	0,942	0,376*
középiskolai végzettségű	1,666†	0,726	1,251	1,529
felsőfokú végzettségű	2,544†	0,690	1,675	2,228*
családos vagy élettárral él	0,747	0,997	0,636	0,830
egyedül él (özvegy, elvált, külön él)	0,820	1,288	0,867	0,937
aktivitás: nyugdíjas	1,104	0,864	1,463	2,870†
aktivitás: munkanélküli	0,480	1,603	1,671	0,457
aktivitás: egyéb inaktív (gyes, tanuló, htb.)	0,735	1,968	1,165	1,114
háztartás egy főre jutó jövedelme	1,000	1,000	1,000	1,009‡
városban lakik	0,716*	0,672*	0,761	1,095
Nagelerke R ²	0,048	0,031	0,041	0,134
N	818	632	624	476

Jelmagyarázat: szürkével jelzett cellák: szignifikáns kapcsolat, * $p \leq 0.05$; † $p \leq 0.01$; ‡ $p \leq 0.001$. Referenciakategóriák: nő, fiatal (18–34 év közötti), alacsony végzettségű, nőtlen/hajadon (egyedül él), gazdaságilag aktív (foglalkoztatott), falun lakik.